

Kristóf Ibolya - Koósné Török Erzsébet: Tehetséggondozás az egyetemi könyvtárakban

Különösen nagy figyelemmel és érdeklődéssel vártuk mi, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár munkatársai a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 41. Vándorgyűlését, amelynek középpontjában a tehetséggondozás állt. Az országos szakmai találkozó további, kapcsolódó témakörei voltak még a könyvtárak közösségformáló funkciói, egyre bővülő tehetségszolgáltatói szolgáltatásai, a könyvtárosok szerepe és a különböző tehetséggondozó programok.

2009 júliusában különösen aktuális a könyvtárosok a tehetségekért témakör - több jeles dátum miatt is. Az egyik, hogy az Európai Unió 2009-et a Kreativitás és Innováció Európai Évének nyilvánította. A másik, 500 évvel ezelőtt éppen július 10-én született Kálvin János. Az is aktualitást adott a vándorgyűlésnek, hogy az a város, a "Kálvinista Róma" fogadta a hazai és a határon túli könyvtárosokat, amelyek a mai magyar tehetséggondozó programok több évtizedes, egyben évszázadok tapasztalatait is hordozza. Jól ismert, hogy a történelem folyamán Debrecenhez egymástól merőben eltérő ítéletek kötődtek, de sok-sok arcát egy azért mindig jellemezte: az iskolák városa. A civis gazda - ha maga nem is "kínozta" gyermekét száraz tudományokkal - az "oskolát" szeretettel és elismeréssel istápolta. Az ősi Református Kollégium, a Debreceni Egyetem, az ott működő tekintélyes Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programja és eddigi eredményei, az országos jelentőségű oktatási, kutatási és kulturális intézményei a legelsőkhöz közé emelik a kultúra, az oktatás területén ezt a széles elterülő alföldi nagyvárost. A vándorgyűlés plenáris előadásai átfogóan, míg a szekcióülések egy-egy könyvtártípus, egy-egy részterület behatóbb átgondolásával foglalkoztak a tehetséggondozás kérdéseivel: a múzeumi könyvtáraktól kezdve a fogyatékkal élők könyvtári ellátásáig vagy a helyismereti gyűjteményekig. Idén kiemelt figyelmet kapott a Bibliográfiai Szekció ülésén a felsőoktatási könyvtárak szerepe. Az előadásokon hallhattunk általában a hallgatók, de a könyvtáros egyetemi hallgatók tehetséggondozási formáiról is. Jelen dolgozatban a felsőoktatási könyvtárak szerepéről - a debreceni vándorgyűléshez kapcsolódva - a tehetséggondozással kapcsolatos gondolatokat vetjük fel.

A felsőoktatási könyvtáraknak manapság jelentősen megváltozott helyzetben, környezetben szükséges megtalálniuk sajátos szerepüket, a tehetséggondozás legalkalmasabb módjait, azokat a területeket, ahol a tehetségeseket hitelesen és hatékonyan segíthetik. A megváltozott feltételek mindenki előtt jól ismertek, így mint a minőségi képzésre való törekvést nehezítő tömeges bekerülés a felsőoktatásba, a több szintű képzés bevezetése, s ezzel a képzési idő jelentős átalakulása.

Mit is tehetnek a könyvtárak, mivel is tudunk bekapcsolódni a tehetséggondozás egész nemzetet, illetve a közvetlenül az adott intézményt átfogó folyamatába? Milyen tehetségeket támogathat az egyetemi könyvtár, mivel járulhat hozzá az oktató-hallgató műhelymunkához, mivel tudjuk szolgálni a felhasználókat?

A könyvtár egész működésén belül a könyvtári tehetséggondozás legjelentősebb színtere elsődlegesen a tájékoztató munka és a felhasználóképzés. Ez a két terület részben elválik egymástól, részben ugyanarról van szó, hiszen a tájékoztatás gyakran a felhasználók továbbképzésének is felfogható, mert addig ismeretlen vagy kevésbé használt források segítségével válaszol a könyvtáros a feltett kérdésekre.

A tájékoztatás során az olvasók egy része megfogalmazott kérdéssel fordul a könyvtárhoz. A kérdésre adott válasz eltérő lehet: egy konkrét adat megadása, valamilyen fizikai vagy elektronikus dokumentum megtalálása, egy témában fellelhető művek, vagy még további

művek adatai, dokumentum(ok) hozzáférhetősége, adatbázisok használata stb. Ez a legegyszerűbb eset, hiszen a használó már tudja, hogy információra van szüksége. Felmérte, hogy milyen előzetes ismeretei vannak, abban hiányt érzékelt és azt megfogalmazta, és tudta, hogy hová fordulhat a számára megfelelő válaszáért. Az információs írástudásnak birtokában van - eddig a folyamattal biztosan. Azt hogy mindezt beépíti saját tudásbázisába és etikusan használja fel, már csak remélhető. A tájékoztatás folyamata sokféleképpen megvalósulhat: hagyományosan a könyvtár fizikai terében, vagy az újabb technológiákat felhasználva virtuálisan (e-mail, skype, msn, chat).

A tehetséggondozást segítheti az a tény, hogy az a hallgató, aki a könyvtárhoz fordul, szeretné a feladatát eredményesen megoldani, esetleg érdeklődik a téma iránt is. Őket könnyebb segíteni, hiszen jelen vannak a könyvtárban. Egy sikeresen megírt beadandóból, házi dolgozathoz később tudományos diákköri dolgozat, szakdolgozat, diplomamunka vagy akár PhD is lehet.

Az olvasók, használók másik része nem jut el a kérdés megfogalmazásáig, vagy még csak a könyvtárig sem. Így a tehetséggondozás, a felhasználóképzés már a könyvtár falain kívül kezdődik a különböző könyvtári szolgáltatások, források, a könyvtárban fellelhető információk, maga a könyvtár hirdetésével és figyelemfelhívással. A könyvtáraknak és a könyvtárosoknak ezen a téren is ki kell lépniük az eddig megszokott környezetükből, elhagyni a könyvtári polcok, katalógusfiók és ETO-jelzetek adta biztonságos közeget. Például megjelenni pályaválasztási, egyetemi, kari nyílt napokon, a gólyatáborokban a könyvtári szolgáltatásokkal, lehetőségekkel. Az egyetemi gólyatáborokban gyakori a különböző hallgatói szervezetek, szakkollégiumok stb. bemutatkozása: szóban és kis standdal is. Hasonlóképp szükséges lenne megjelenniük a könyvtáraknak is - elkezdve ezzel a felsőoktatásba került hallgatók megismerését, tehetséggondozását. Könyvtárunk ebben a tekintetben kiemelt helyzetben van, ugyanis a három gödöllői kar gólyatáborára a campuson zajlik, így az ekkor szervezett "gólyaséta" már hagyományosnak, egyben sikeresnek is mondható. Az igényeket, a képzési sajátosságokat is figyelembe vevő gólyáknak szervezett programok során a hallgatók megismerhetik a könyvtár elhelyezkedését az épületben, bemutatjuk a könyvtári tereket, és röviden ismertetjük legfontosabb szolgáltatásainkat és adatbázisainkat. Fontos elem, hogy ekkor történik meg az első személyes találkozás a könyvtárosokkal. Ez természetesen csak kezdeti, de fontos lépés a későbbi, egyre elmélyülőbb kapcsolatban, a tehetséggondozás folyamatában.

Ezt a nyitottságot, kilépést az egyetemi évek alatt fokozatosan elérni szükséges: tájékoztató anyagokkal, könyvtári hírlevelekkel, rendezvényekkel, adatbázis-bemutatókkal, raktártúrákkal, könyvtári éjszakákkal... A programoknak csak a rendelkezésre álló fizikai és anyagi lehetőségek szabhatnak határt. Változatos, a korosztálynak megfelelő, egyben játékos programokkal, az egyetemi közéletben való megjelenéssel tudatosítható a könyvtár létezése és semmi mással nem helyettesíthető szerepe. Ezek eredménye lehet, hogy további hallgatók, (könyvtár)használók jelennek meg.

A képzés, tehetséggondozás része a különböző információs anyagok, rövid írásos segédletek, figyelemfelhívó plakátok elhelyezése a könyvtáron belül. Ezek segíthetnek azoknak a hallgatóknak, akik konkrét információs igényüket még nem fogalmazták meg, de már beléptek a könyvtárba. E hallgatók megnyerése érdekében különösen fontos a könyvtárosok személyisége, a minden tekintetben magas színvonalú felkészültsége a meg nem fogalmazott, fel nem tett kérdések észrevételéhez. Biztosítani kell a lehetőséget, hogy a hallgatók, használók tudjanak és merjenek kérdezni bármit - egyáltalán, magabiztosan mozogjanak a könyvtári terekben.

A tehetséggondozás legalkalmasabb területe a hagyományos felhasználóképzés. Ekkor ugyanis a könyvtáros személyesen, ideális esetben több alkalommal és kis csoportokban

találkozik a felhasználókkal, így van alkalmuk a hallgatóknak személyre szabott segítséget nyújtani, forrásokat ajánlani a tanuláshoz, de a kötelező tananyagot túl vállalóknak is. A felhasználóképzés nagyon sok formája létezhet és létezik is az felsőoktatási könyvtárakban. Az előre meghirdetett, szabadon választható alkalomtól kezdve az egyéni konzultációig sokféle mód áll a könyvtárak, illetve a könyvtárosok rendelkezésére.

Az iskolai könyvtárak, beleértve az egyetemi könyvtárakat is, speciális helyzetben vannak, hiszen akár órarendbe épített órák, kurzusok során bemutathatják a könyvtári lehetőségeket és forrásokat. Ezek alapvetően kétféleképpen lehetnek: vagy önálló könyvtárhasználati ismeretek, amit könyvtáros(ok) tartanak, vagy könyvtári szakóra, amikor egy tantárgyhoz kapcsolódóan van lehetőség a könyvtári ismeretek átadására. Az órarendbe épített alkalmak előnye, hogy speciálisan a tárgyhoz kapcsolódó adatbázisokat, oldalakat, dokumentumokat mutathat be a könyvtáros. A tanórákba integrált alkalmakon azonban a szaktanár segítségével valódi keresések, feladatok adhatók a hallgatóknak, így azon problémák megoldására lehet célirányosan felkészíteni őket, amikkel valóban találkozni fognak tanulmányaik során. Mindezek mellett a könyvtári képzések kitűnő alkalmak az új tanítási-tanulási módszerek, az e-learning, ezáltal a digitális kompetenciák megismerésének és fejlesztésének.

A képzés jó lehetőséget biztosít a könyvtárosnak arra is, hogy a hallgatók információkeresési szokásait és igényeit megismerje, felmérje. A legtöbbször már az egyetemre kerülésük előtt találkoztak valamilyen formában könyvtárral, ám valószínűleg az egyetem az első hely, ahol szakirodalmak alapján, önállóan megírt, hivatkozott, rövidebb vagy hosszabb beadandókat kérnek tőlük. Így szükséges átértékelniük a könyvtárról alkotott képüket, könyvtári szokásaikat és könyvtárhasználatukat is. Előzetes ismereteik azonban mindezek ellenére meghatározóak, amiket a képzést végző könyvtárosnak fontos figyelembe vennie - mind a képzés tartalma, mind a további könyvtári szolgáltatások kialakításakor.

A kötelező képzések során olyan hallgatók is megjelennek a könyvtárban, akik addig nem voltak rendszeres könyvtárhasználók. Ebben az esetben különösen fontos a képzéseket végző könyvtáros egész személyisége és felkészültsége. Egyrészt figyelmesnek kell lennie a résztvevők előzetes ismereteire, másrészt a képzés során megismerheti a hallgatói és tanári igényeket, harmadrészt a tehetséges, kiemelkedő, érdeklődő hallgatókra is figyelnie kell. A képzés egyfajta marketing is a hallgatók felé, hiszen ők ekkor ismerhetik meg legmélyebben a könyvtárat, annak személyi és technikai erőforrásait, fizikai tereit, gyűjteményének jellegét, dokumentumtípusait, a dokumentumok visszakereshetőségének lehetőségeit, a könyvtár szolgáltatásait. Ezeken az alkalmakon dől el, hogy a könyvtárat továbbra is csak nyomtatásra, fénymásolásra, vagy valódi funkcióját betöltve az önálló egyéni vagy csoportos tanulást, a kutatást segítő helyként használják-e. A képzés alkalmait érdemes minél színesebben, érdekesebben tartani, tehát figyelembe véve és alkalmazkodva a csoport igényeihez és korosztályához, de nem aprópénzre váltva a könyvtáros tudását, egyáltalán, a könyvtárak küldetését.

A képzés és a könyvtár falai közül való kilépés egy speciális lehetősége a blog. Egyre több könyvtár és könyvtáros épít blogot, önállóan vagy a klog hálózatába rendeződve. Vannak köztük személyes és intézményi netnaplók is. A blog tartalmában annyiban tér el a honlaptól, hogy személyesebben, a visszajelzés lehetőségét megteremtve biztosít megjelenést az internet világában. A blogon még a felhasználóközpontú könyvtári honlaponál is jobban megengedett a közvetlenebb stílus, belső események, történések megjelenítése, ami megszokottabb és közelebb áll a hallgatók korosztályához is. Mindemellett azonban a könyvtárból elérhető adatbázisok bemutatása is lehetővé válik ezen a felületen. A hozzászólásoknak, visszajelzéseknek köszönhetően a könyvtáros számára kiderülhet, hogy mely oldalakat használják szívesen a hallgatók, milyen problémáik, kérdéseik merülnek fel a használat közben stb. Ha pedig adatbázisok, új, hasznos források bemutatása, akkor felhasználóképzés

és tehetséggondozás is. Mindezek mellett a blog remek felület a könyvtári programok reklámozására vagy az új könyvek ajánlására is. Mivel a legtöbb felsőoktatási könyvtár közművelődési szerepet is vállal az egyetem és a hallgatók életében, így a szakkönyvek mellett a szépirodalmi gyűjtemény egy-egy darabjára is fel lehet hívni a figyelmet. Gyűjteményünkben nemcsak magyar, hanem angol, német, francia és orosz nyelvű szépirodalmi művek is megtalálhatók, amelyek kedveltek az olvasók körében - segítve a nyelvtanulást, az idegen nyelvi szókincs gyarapítását, tehát ez is illeszkedik a tehetséggondozás gondolatkörébe.

A blogok azonban nemcsak mint egyfajta kommunikációs csatorna jelenhetnek meg, hanem a könyvtárhasználati oktatásban is kiemelt szerepet kaphatnak. Hiszen a tagelés, vagy a keresőmotorok gyakori használata segíthet a könyvtárosoknak közelebb hozni az információkereső-nyelveket, a könyvtári rendszert. Egy blogbejegyzés tagekkel való ellátása, hasonlít a könyvek tárgyszavazásához. A cél ugyanaz: a dokumentum visszakereshetővé tétele. Az eljárás pedig hasonló: rövid szavakkal leírni a dokumentum tartalmát. Ezt a metodikai és pragmatikai hasonlóságot érdemes lenne a felhasználóképzésben jobban kihasználni és alkalmazni.

A szabadon választható könyvtárhasználati képzések illeszkednek mind az élethosszig tartó tanulás, mind a tehetséggondozás témakörébe, hiszen új ismereteket adhatnak át a könyvtárosok, és az érdeklődőknek új forrásokat mutathatnak be.

Az elektronikus információs környezet létrejötte, az internet rohamos térhódítását követően a könyvtárak szerepe megváltozott és folyamatosan változik. Egyre több minden kerül fel a világhálóra - tudjuk, sok esetben válogatás nélkül. A könyvtárak és a könyvtárosok feladata olyan információforrások megismertetése a használókkal, amik ellenőrzött, hivatalos, szakmai körökben is elismert és hivatkozható publikációkat, megbízható adatokat tartalmaznak.

A könyvtárak használóinak - hiszen már nemcsak olvasókról, hanem a könyvtár erőforrásait és adatbázisait használókról van szó - igényei megváltoztak. Ez az egyetemi könyvtárak használóira különösen jellemző, hiszen ott már a Google-generációnak nevezett korosztály van jelen. A Google-generációról, mint az egyetemi könyvtárakat érintő egyik változásról beszélt Nagy Zsuzsanna a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának szolgáltatási igazgatója az MKE Társadalomtudományi Szekció 2009. június 17-ei konferenciáján. A Google-generációhoz tartoznak azok a fiatalok, akik az internetet már naponta és rutinszerűen használják, és a számítógép jelenléte természetes számukra - szinte születésük óta. Ebből adódóan mások az olvasási szokásaik és viszonyuk a nyomtatott szöveghez. Hozzá vannak szokva, hogy az információt azonnal megkapják - az internetről. Mindenféle várakozás, raktári kéréscédula kitöltése, tárgymutató vagy katalógusok lapozgatása nélkül - egyetlen keresőkifejezésre. Mindezt azonban a legtöbb esetben forráskritika és hivatkozás nélkül használják fel. A már említett továbbképzéseken a könyvtárosok felkészülhetnek e generáció igényeire. Megismerhetik az általuk használt eszközöket, később pedig építhetnek a meglévő papír alapú forrásaikból hasonló számítógépes adatbázisokat. Továbbá megismerhetik azokat a szerencsére már meglévő és épülő hivatalos forrásokat, eszközöket és szolgáltatásokat, amelyek a Google-generáció által megszokott módszerekkel, de ellenőrzött és visszakereshető adatokat tartalmaznak. Ez utóbbira példa lehet az EBSCO egyszerű keresőfelülete, ahol a logó mellett egyetlen keresőmező látható. Ide írható be a keresőkifejezés. Emellett természetesen a keresési opciók, szűkítők (megjelenés ideje, csak teljes szövegű, csak lektorált folyóiratból származó stb.) is megjeleníthetők egyetlen kattintással.

A könyvtári továbbképzéseken fel lehet és fel is kell készíteni a könyvtárosokat számukra eddig ismeretlen szituációkra és helyzetekre, amikor az addig megszokott módszereket és forrásokat a használók nem kérik. Tehát tudnunk kell, hogy ilyen helyzetekre számíthatunk, de a könyvtáros hivatásból adódóan ismerünk olyan forrásokat, amikben további hasznos,

számukra releváns információkat találhatnak. Tehát kissé eltérően és máshogy, de tudunk nekik segíteni. Ezt fontos tudatosítani. Lehet, hogy más technikákkal, módszerekkel, de rögtön releváns információkat szolgáltatathatunk. Így megtakarítható az információk közötti válogatás ideje. Ez az, amit tudatosítani szükséges a könyvtárosokban.

A tehetséges Google-generációból származó könyvtárhasználók esetében ezt a technikai különbséget, szakadékot még mélyíti az intellektuális hiátus is. Hiszen előfordulhat, hogy azt sem értem, nem tudom pontosan, mi az, amit a használó kutat, de könyvtárosként nem is az a feladatunk, hogy a szerves kémia vagy a középkori versformák szakértői legyünk. Lehet, hogy nem értjük, ami a tájékoztató könyvtárosként hozzánk forduló keres, de tudjuk, hogy mely adatbázisokban kereshetünk cikkeket ebben a témában, vagy tudjuk, mely lapoknak mennyi a hivatkozási gyakorisága, az impakt faktora, hol található még számára érdekes cikkeket, könyveket Magyarországon vagy külföldön, ezt könyvtárközi kölcsönzés útján a kezébe is adhatjuk. Tehát tudjuk segíteni a kutatásban.

A könyvtárak tehetséggondozásának lényeges meghatározója a tehetségesekre érzékeny könyvtáros - már utaltunk rá korábban is. Nagyon fontos a könyvtáros személyisége, érzékenysége, megfigyelőképessége, amivel észreveszi és felfigyel a társai közül kiemelkedő tehetséges személy(ek)re. Mivel tehetségekkel csak jól működő könyvtár és felkészült, tehetséges könyvtáros tud eredményesen foglalkozni, a könyvtáraknak jól kell ismerni, jól kell felmérni saját lehetőségeiket, feltételeiket, a könyvtárosoknak pedig saját tehetségeiket, kompetenciáikat. Tudnunk kell, hogy mire vagyunk képesek, meg kell erősíteni és tudatosítani saját képességeinket és ismereteinket. Erősségeink és készségeink, képességeink mellett természetesen saját határainkat is szükséges tisztán látni. Ez különösen azért lehet fontos, hogy a tehetséggondozás során ne kerüljünk olyan helyzetbe, amikor megkérdőjeleződhet - akár bennünk, akár külső személyben - hozzáértésünk, szerepünk, segítségi képességünk.

A könyvtárosoknak a továbbképzés biztosíthatja a tehetséggondozást, amit aztán ők továbbadhatnak a hallgatóknak. Ha a továbbképzések során a már több éve vagy évtizede felsőoktatási könyvtárban dolgozó könyvtáros újra visszaül az iskolapadba, tanulóvá válik, segítheti, hogy közelebb kerüljön a hallgatókhoz. Saját bőrén érzékeli, tapasztalja újra és értékeli át a könyvtárhasználók, a könyvtárhasználati ismereteken résztvevők szerepét. A könyvtárosok továbbképzése több, különböző ponton válik fontossá a tehetséggondozás kapcsán. A továbbképzések terén elsősorban nem annyira a tárgyi tudás, az adatok, információk elsajátítása a meghatározó, hanem inkább a könyvtáros hivatástudat, a szakmai önérték, a könyvtáros szakma helye és szerepe a megváltozott és folyamatosan változó környezetben. Akár szervezett módon, a különböző továbbképzésekbe iktatva, akár konferenciákon, előadásokon, ahol a tehetséggondozásra, a tehetségek észrevételére hívhatják fel a könyvtárosok figyelmét. Itt a figyelemfelhívás mellett a meglévő készségek fejlesztése is folyhat.

Arról is fontos szólni, hogy mind a tehetséggondozás, mind a felsőoktatási könyvtári munka csak az oktatók és a könyvtárosok, úgy is fogalmazhatjuk, az egész egyetem együttműködésével lehet sikeres. Rengeteg múlik a tanárokon, az egyetemi oktatókon, kutatókon: milyen feladatokat, milyen formai és tartalmi követelményeket várnak el hallgatóiktól. Sajnos, gyakran találkozni olyan hallgatói feladattal a könyvtári munka során, ahol például a dolgozatban nem követelik meg a pontos hivatkozást, csak a végén három-öt szakkönyv felsorolását. Ezeknek a hallgatóknak később, a szakdolgozatnál, diplomamunkánál szükséges megtanulniuk a tudományos publikációknál elvárt követelményeket. Saját könyvtárhasználati képzéseink során ezért részletesen foglalkozunk a hivatkozással, a publikációk formai követelményeivel. Összefoglalva elmondható, hogy a tehetséggondozás az egyetemi könyvtárakban ugyanolyan fontos és kiemelt feladat, egyben felelősség is, mint bármely más könyvtártípus esetében. A felsőoktatási könyvtáraknak - helyzetükből adódóan -

a tehetséggondozásra legfőképpen a tantervbe épített könyvtárhasználati ismeretek oktatásával, a tudományos diákkörökben, a szakkollégiumokban való együttműködéssel van lehetőségük. Azonban mindez csak az oktatókkal és a hallgatókkal való szoros együttműködéssel lehet sikeres. A könyvtárosok továbbképzésénél pedig kiemelten figyelembe kell venni, hogy a felsőoktatásban jellemzően a fiatalabb, a Google-generációnak nevezett korosztály tagjai vannak jelen - megváltozott használói igényekkel, amire mind a könyvtárnak, mind a könyvtárosnak fel kell készülnie.

A felsőoktatási könyvtár a fentiek által tudja megvalósítani azt, hogy a könyvtár legyen több, mint információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény. Hagyományos feladatai, az eddig elért értékei megőrzése mellett új arculat megteremtésével érheti el, hogy az egyetem életében meghatározó, kiemelt intézmény, egyben valódi szellemi központ legyen.